

Hufvuddragen af psykiatrins utveckling under gångna sekler intill närvarand...

Nerander, Teodor,

46 C g Br.

National Library
of Sweden

Med
Psyke.
Bj
o

Hufvuddragen af psykiatrins utveckling under gångna sekler
intill närvarande tid jämte några ord om psykiatrins
nuvarande ställning såsom vetenskap.

Prof. TEODOR NERANDER

Hufvuddragen af psykiatrins utveckling under
gångna sekler intill närvarande tid jämte
några ord om psykiatrins nuvarande
ställning såsom vetenskap.

Föredrag

hållet å

Upsala Läkareförenings högtidsdag den 17 September 1901.

Af

TEODOR NERANDER.

Med dagens föredrag har jag velat gifva en *kort framställning af de viktigaste momenten inom psykiatrins utveckling intill nuvarande tid* äfvensom säga några ord om *psykiatrins nuvarande ställning*. Jag har sålunda valt ett ämne af historisk innebörd. Studiet af de vetenskapliga problemen erhåller nämligen först då sin rätta bakgrund, när de ses i belysning af den historiska forskningen. Genom historien kunna vi fatta ursprunget till och utvecklingen af de idéer, af hvilka vi ledas; genom henne så att säga analysera vi den intellektuella atmosfär, af hvilken vi i det närvarande omgifvas. Äfven för läkaren är en dylik återblick i *medicinens* historia af behofvet påkallad. Han förmår ej fatta värdet af och väsendet i den nuvarande situationen beträffande tekniskt vetande och handlande, om icke hans studium går tillbaka till de rörelser och de framsteg, i hvilkas resultat den nuvarande ståndpunkten af vår vetenskap och konst har sitt fundament. Den begränsade tid, som vid ett tillfälle som detta står till förfogande, medgifver ej någon utförlig behandling af ämnet. Inom ramen af föredraget kan inpassas endast en exposé af de stora strömningar, hvilka

på skilda tider hafva gjort sig gällande i uppfattningen och studiet af sinnessjukdomarna. Vid skildringen af dessa strömningar tänker jag mig det vara lämpligt att särskildt dröja något vid sådana framträdande personligheter, hvilka kunna betraktas såsom framstående bärare och förfäktare af motsvarande tids idéer, för att sedermera söka i korthet ange det tillstånd i vetenskapligt och praktiskt hänseende, till hvilket psykiatrin nu nått.

Man plägar vanligen betrakta psykiatrin såsom den yngsta afläggaren af den invärtes medicinen, från hvilken hon i slutet af 1700-talet utbrutit sig på grund af en följd af samverkande omständigheter. Utbrytningen i fråga anses då hafva egt rum, efter det de medicinska vetenskaperna själfva frigjort sig från det band af mystik och spekulaton, som under en följd af århundraden lagt sin hämsko på dem, och sedan äfven medicinen kommit att intaga en plats i naturvetenskapernas rad, arbetande med samma metoder och efter samma logiska lagar som de. — Emellertid, äfven om psykiatrin såsom själfständig vetenskap är relativt ung, så blir det likväl tydligt för hvar och en, som gör sig mödan att forska i de historiska urkunderna, att läran om sinnessjukdomarna redan i äldsta tider, i den forn-grekisk-romerska kulturepoken, ingalunda varit en obekant disciplin, utan att den till och med redan tidigt i forntiden tilldragit sig de mest framstående snillens intresse. Psykiatrin hade i själfva verket under den nämnda tidsperioden uppnått en mycket respektabel, ja, man torde kunna säga en för perioden i fråga beundransvärd utvecklingshöjd. — De vunna resultaten kommo likväl hvarken att ytterligare bearbetas och fullkomnas eller ens att bibehållas i okvald ägo inför det allt själfständigt vetenskapligt lif uppslukande mörker, i hvilket medeltiden kan sägas hafva varit höljd. De psykiatriska traditionerna brötos fullständigt, och psykiatrin kan sägas under flere sekel hafva varit bannlyst från den vetenskapliga vädjobanan. — Först i de senaste århundradena af vår tideräkning har psykiatrin ånyo så småningom kommit till nytt lif och till ny utveckling, och den har — i synnerhet under de 5 senaste decennierna — att uppvisa högst betydande framsteg i alla kulturländer. Med uppförandet af särskilda anstalter för de sinnessjuka under läkares ledning började så småningom utvecklingen af ett verkliga vetenskap-

ligt betraktelsesätt af psykoserna ånyo att bana sig väg. Om vi bortse från enskilda förelöpare, kan man först från slutet af det 18:de århundradet tala om egentliga hospitalsläkare. Samtidigt med denna storartade utveckling af den praktiska psykiatrin, d. v. s. den organiserade sinnessjukvården, har den vetenskapliga psykiatrin, i trots af betydande inre och yttre svårigheter, öfverraskande snabbt utvecklats till en kraftig gren af den medicinska vetenskapen. I alla kulturstater är psykiatrin företrädd vid universiteten, och i ett flertal af dem ingår den såsom ett obligatoriskt led i undervisningen. — Af den korta öfverblick som lämnats framgår, att vi i stort sedt hafva trenne hufvudepoker att urskilja i psykiatrins historiska utveckling. Den *första epoken* omfattar den äldsta, förkristliga tiden och första tiden efter Kristus; den *andra epoken*, från omkr. 200 e. Kr., omfattar den slumrande perioden af den psykiatriska vetenskapen, sträckande sig genom medeltiden och långt in i nyare tiden, ända till slutet af det 18:de århundradet; den *tredje epoken* är psykiatrins andra utvecklingsperiod, från sistnämnda tidpunkt till nuvarande tid.

Antikens primitiva civilisation betraktade sinnessjukdom såsom en omedelbar effekt af den himmelska vreden. För dess bekämpande tog man sin tillflykt till böner, exorcismer och till gudarnas mellankomst. De under seklers lopp vunna erfarenhetsrönen, äfven om de samlats af i vidskepelse bundna sinnen, utgjorde emellertid ett värdefullt material af verkligt klinisk betydelse för de första konstruktörerna af den vetenskapliga byggnaden i det antika Grekland. Den omhvälfning, som betecknar människoandens betydelsefulla uppvaknande, igångsattes af filosofer och skalder, fullföljdes af matematici och är hvad medicinen beträffar representerad af namnet HIPPOKRATES.

Redan PLATO, liksom senare HIPPOKRATES, ansåg hjärnan vara säte för sjäflifvets högre funktioner (förståndet och viljelifvets högre yttringar). PLATO nöjde sig emellertid ej med antagandet af *en* själ; han föreställde sig sjäflifvet konstitueradt af 3 själsdelar, eller, kanske rättare, han uppdelade själen i 3 psykiska principer eller själsdelar, hvilkas enhet han likväl ej förnekade. De utgjordes af den högre förnuftiga själen, *voûs*, med säte i hufvudet eller snarare i hjärnan och af odödlig na-

tur, samt af de båda lägre själar, lustarnas och vredens, dessa båda lokaliserade till resp. hjärtat och lefvern. PLATOS uppfattning af sinnessjukdomarna återfinner man i några ord under dialogens form i Faidros: emedan det finnes en högre själ och lägre själar, är det tydligt, att det bör finnas 2 olika, från hvarandra väl differentierade arter af sinnessjukdom, en af himmelskt ursprung, inspirerad af gudarna, och den andra af jordiskt ursprung, förorsakad af kroppsliga sjukdomar.

Sinnessjukdomarna af celest ursprung uppdelade PLATO i 4 varieteter, nämligen:

Sinnessjukdom hos siare inspirerad af Apollo.

»	»	skalder	»	»	Muserna.
»	»	bacchanter	»	»	Bacchus och
»	»	älskande	»	»	Eros.

Beträffande åter sinnessjukdom, förorsakad af jordiskt inflytande, som i själfva verket svarar mot hvad vi för närvarande beteckna såsom sinnessjukdom, är PLATOS uppfattning helt och hållet humoral, såsom framgår af följande passus i Timaios: När vätskorna förflytta sig inom de 3 själsregionerna, allt efter som de där förhålla sig, frambringa de sorger och nedslagenhet af allehanda slag, otyglade tillstånd, orklöshet i alla nyanser och till och med glömska och slöhet. För PLATO skulle sålunda sinnessjukdom, såsom man i våra dagar fattar begreppet, vara följderna af en dålig kropps-konstitution. Hans inspirations-teori åter, naiv och poetisk som den är och framsprungen ur epokens mytologi, var kanhända den djärfvaste, som kunde formuleras på en tid, då Athens befolkning lät SOKRATES tömma giftbägaren, och då det minsta angrepp på de barnsliga trossatser, hvilka bildade den helleniska ortodoxiens grund, medförde dödsstraff.

PYTAGORAS (584—504 f. Kr.), hvars namn århundraden igenom lyser såsom en stjärna af första rangen på det matematiska och filosofiska området, tillerkännes vanligen ej något uttalande af betydelse i fråga om sinnessjukdomarna; och dock har han verkat ej blott som matematiker och filosof, utan äfven såsom praktisk läkare, hvarvid läran om sinnessjukdomarna af honom ifrigt främjats. Detta framgår otvetydigt af de historiska

traditionerna, enligt hvilka PYTAGORAS i åtskilliga städer, isynnerhet i Kroton, hållit offentliga föredrag *öfver själens dietetik och läkekonst för själen äfvensom öfver de patogena följderna af utsväfningsar*, i synnerhet af dryckenskapslasten, hvilken han brännmärkte såsom medförande andlig ruin och benämnde ett gift för själen och en förskola till sinnessjukdom.¹⁾ Äfven det för den forensiska psykiatrien så viktiga sakförhållandet: descendens, d. v. s. nedärfvandet af andliga anlag och karaktersegendomligheter, liksom äfven sjukliga dispositioner — ett sakförhållande, för hvars påvisande den nuvarande generationen plägar vilja tillräkna sig ensam äran — är redan af PYTAGORAS klart fattadt och till fullo värderadt, såsom bevisas af ett uttalande, stammande från en af hans lärjungar. Den ifrågasvarande forensisk-psykiatriska lärosatsen från PYTAGORAS, som i betydelse ej anses stå efter den bekanta Pytagoreiska lärosatsen i matematik, har denna lydelse: »Nos dispositions à la vertu et au vice comme à la santé et à la maladie, viennent plutôt de nos parents et des principes dont nous sommes composés que de nous-mêmes». ²⁾

Tiden hade emellertid mognat så, att mästarhanden kunde forma det råa materialet till en mera definitiv skapnad. I HIPPOKRATES, medicinens fader och den kliniska läkekonstens mästare, möta vi den första grundaren af en psykiatrisk vetenskap. Beträffande sinnessjukdomarna är att märka, att hans lära härutinnan ej är sammanförd till något för sig helt, utan finnas hans uttalanden om dem strödda öfverallt i hans beundransvärda kliniska skildringar af sjukdomar på hvarje område af den praktiska medicinen. Han är den förste, som med full tydlighet uttalat den principen, att sinnessjukdom är en cerebral affektion. En psykiatrisk nomenklatur hade, så vidt man har sig bekant, redan före honom hunnit utbildas. Distinktioner sådana som phrenitis, mani och melankoli lära genom traditionen hafva öfverförts och sedermera af honom upptagits och vidare utbild-

1) DACIER (ANDRÉ): Bibliothèque des anciens philosophes. Paris 1771.
— — il fait ressortir d'une manière frappante les fatales conséquences de la débauche et de l'intempérance, et il appelle l'ivresse *la ruine de la santé, le poison de l'esprit, l'apprentissage de la manie.*

2) DACIER, anf. arb.

dats.¹⁾ Han skilde mellan akuta och kroniska former, och för de senare använder han benämningen mani och melankoli, under det att han för de förra nyttjade benämningen phrenitis, som, så vidt man kan finna, äfven omfattade alla med psykiska rubbningar uppträdande häftiga, i synnerhet med feber förenade sjukdomar.²⁾ Bättre synes han hafva känt melankolin, af hvilken han tecknat några exakta drag; sålunda beskriver han det tillstånd af ängslan, fasa, de förskräckande drömmar äfvensom det tillstånd af allmänt illamående och de digestiva rubbningar, hvilka åtfölja densamma.

Af hans kliniska skildringar är det vidare tydligt, att han var förtrogen med puerperala, alkohols- och epileptiska psykoser.

I uppfattningen af sinnessjukdomarnas natur var HIPPOKRATES humoralpatolog. Ehuru stammande från Eskulapernas prästkast, emanciperade han sig likväl fullständigt från deras vidskepliga idéer. Skarpt förlöjligade han deras religiösa ceremonier vid behandlingen af sinnessjukdom, och dristigt förklarade han, att epilepsi ingalunda vore en »morbus sacer» eller en gudarnas hemsökelse, såsom man då höll före. Oaktadt sitt snille kunde han likväl ej frigöra sig ifrån den filosofiska synpunkten. Ehuru han ignorerade prästernas ståndpunkt, öfverensstämde han med filosoferna däruti, att han ibland betraktade sinnessjukdom såsom en sjukdom i den själ, som har sitt säte i hufvudet, och vid andra tillfällen åter såsom en rubbning af den själ, hvilken man tänkte sig lokaliserad till andra kroppsdelar. Man får nämligen erinra sig, att filosofin vid tidpunkten ifråga omfattade och kontrollerade alla grenar af mänskligt vetande.

Hvad behandlingen af sinnessjukdomarna beträffar, kan man säga, att HIPPOKRATES i allmänhet hade humana och för sin tid påfallande avancerade synpunkter.³⁾ — HIPPOKRATES har, såsom

1) Antikens författare sammanblandade ofta mani och melankoli, enligt hvad PROSPER ALPINUS anmärkt; se SEMELAIGNE: Etudes historiques sur l'aliénation mentale dans l'antiquité. Paris 1869. Jfr äfven FALK, F.: Studien ü. Irrenheilkunde der Alten. (Allg. Zeitschr. f. Psychiatrie. Bd. 23. 1866.)

2) Hit räknades akuta deliranta tillstånd vid svåra pneumonier, tyfus o.s.v.

3) Följande uttalande hos TRÉLAT förtjänar omnämnas: Ce même médecin (Hippocrates), au chapitre *de morbis*, traite de la mélancholie. Il décrit l'anxiété de ceux qui en sont atteints, leur penchant pour les lieux

bekant, utöfvat ett oerhördt inflytande på medicinen i allmänhet, ej minst på psykiatrin; och det vetenskapliga språk, som densamma betjänar sig af, bär ännu i denna dag tydliga spår däraf.

Under de tvänne följande århundradena synes man, om ock ofullständigt, hafva fullföljt de Hippokratiska maximerna. Af framstående läkare förtjäna omnämnas ERASISTRATUS och HEROPHILUS, tillhörande den alexandrinska skolan, hvilken intog en mellanställning mellan HIPPOKRATES och den sedermera framträdande grekisk-romerska perioden, där namnen ASKLEPIADES och CELSUS ådraga sig uppmärksamheten. Vidare hafva vi att erinra om ARETÆUS, CELIUS AURELIANUS och isynnerhet GALENUS.

Hvad beträffar HEROPHILUS och ERASISTRATUS, äro deras skrifter ej i behåll, och hvad vi om dem känna hafva vi från GALENUS. HEROPHILUS var den förste, som tydligt skilde nerver från ligamenter och senor, liksom han ock utrönte deras ursprung från hjärnan och ryggmärgen. Med den för honom egendomliga skarpsyntheten framställde han den för epoken nya och djärfva idéen, att nerverna besutto en tvåfaldig ledningsförmåga, nämligen att till hjärnan öfverföra sinnesintryck och till musklerna viljans befallningar. En dylik vetenskaplig ståndpunkt är värd så mycket större uppmärksamhet, som ett stort antal läkare då ännu ansågo hjärnan som en i sitt slag egendomlig körtel, afsedd af afsöndra slemmet eller att, såsom ARISTOTELES hade lärt, svalka och mildra värmen i hjärtat, själens och tankens säte.

ERASISTRATUS har med den intuition, som är snillets företrädesrätt, fattat det nära samband, som förefinnes mellan intelligensens utveckling och hjärnvindlarnas antal och utveckling. Han har sålunda framställt en i egentlig mening modern tanke,

---

sombres, les terreurs, les songes effrayants qui les tourmentent, leurs digestions pénibles, le malaise qu'ils ressentent, lorsque leur estomac est vide ou qu'il contient trop d'aliments. Il conseille, dans un pareil état, une vie tranquille, régulière, l'absence de tout excès, la sobriété, la diète végétale, l'usage d'aliments fort peu assaisonnés, la continence, l'exercice sans fatigue, jamais au soleil, et la saignée: «Lorsque la tête est gorgée de sang», dit-il, »les malades sont quelquefois comme ivres; il faut ouvrir la veine. Mais alors on fait souvent de vains efforts pour soustraire plus de sang qu'il n'en reste dans l'organe envahi». — TRÉLAT, ULYSSE: Recherches historiques sur la folie. 1839.

att nämligen intelligensens omfattning står i direkt förhållande till utvecklingen af hjärnans yta, till vindlarnas höjd och fåror-nas djup.

Sedan den alexandrinska skolan upphört att spela någon roll, finner man, hurusom den medicinska vetenskapens fackla började från Rom sprida sitt sken åt skilda håll. Först möter oss namnet ASKLEPIADES från Betynien. Hängifven DEMOKRITS och EPIKURS materialistiska filosofi, som tänkte sig allt uppkommet ur materien, af atomerna, af hvilkas agglomeration och rörelse äfven hela det andliga lifvet skulle betingas, var ASKLEPIADES metodismens antika upphofsman. Af hans medicinska uttalanden intresserar oss följande: han gjorde en klar distinktion mellan sinnessjukdom *med* och *utan* feber, han iakttog öfvergång af en psykosform i en annan och kan sägas hafva skilt mellan akut och kronisk sinnessjukdom, hvarjämte han är den förste, hos hvilken uttrycket *alienatio mentis* återfinnes.

Om CELSUS, som i sina skrifter ägnat ett kapitel åt sinnessjukdomarna, hvilka skildrats i öfverensstämmelse med tidens gängse uppfattning, bör nämnas, att han är den förste, som närmare angifvit förekomsten af hallucinationer, ehuru de antydningssvis angifvits redan af ASKLEPIADES.

I ARETÆUS från Kappadocien möta vi en af de mest framstående läkarne i forntiden. Af hans skrifter finnas endast fragment kvar. De innehålla emellertid mästerliga skildringar öfver sjukdomar af olika arter, särskildt äfven öfver nerv- och sinnessjukdomar, jämte föreskrifter öfver dessas behandling. ARETÆUS var en pneumatiker, och såsom sådan förlade han själens säte till hjärtat; men det är ej genom hypoteser af dylik art som ARETÆUS förtjänar vår beundran, utan denna har han vunnit genom den vetenskapliga skärpan i förening med den kliniska synen på tingen, genom begränsningen af detaljerna och rikedom af fakta. Med ytterst noggrann och trogen observation förenade han en konstnärlig fantasi, och hans skildringar bilda fullständiga taflor, som tjusa lika mycket genom dragens regelbundenhet som genom färgernas fulländning och liflighet. Om sinnessjukdomar föreligga beskrifningar af honom under benämningarna mani, melankoli och kronisk sinnessjukdom, hvilka alla han ansåg som former af en och samma sjukdom, bildande me-

lankolin inledningsstadiet. Han skilde paralyt med afseende på känslan från rörelseparalyt. Han skildrade den vid den akuta manin understundom förekommande högeligen lifliga reproduktionsförmågan äfvensom förekomsten af fixerade tankevilor. Psykosformer med erotisk färgning, speciellt satyriasis, har han äfven beskrifvit. Man har honom likaledes att tacka för regler präglade af stor vishet med afseende å prognosen i olika slag af psykos äfvensom å behandlingen af de sinnessjuka från fysisk och moralisk synpunkt.¹⁾

Till ARETÆUS sluter sig SORANUS, hvilken läror äro för oss kända genom CELIUS AURELIANUS, öfversättaren af hans verk. Vi finna hos honom redan så speciella och väl genomtänkta föreskrifter för behandlingen af vissa sinnessjuka, att de understundom äfven den dag som i dag är kunna åtminstone delvis hafva tillämplighet.²⁾

Återstå ytterligare till perioden hörande CELIUS AURELIANUS och GALENUS.

CELIUS AURELIANUS har gjort sig bemärkt isynnerhet genom mycket humana och upplysta åsikter med afseende å de sinnessjukas moraliska behandling. Han är den förste historiske försvararen af »no-restraint» systemet, som under senaste århundradet låtit så mycket tala om sig, och af de sjukas kontroll genom betjäning i stället för mekaniska medel.

1) TRÉLAT, anf. arb., SEMELAIGNE, anf. arb.

2) Efter TRÉLAT anför jag följande: Les maniaques doivent être placés dans un lieu médiocrement clair, d'une température modérée, et dont la tranquillité ne soit troublée par aucun bruit. Aucune peinture n'ornera les murs de leur habitation; l'air y pénétrera par des ouvertures élevées. On les placera au rez-de-chaussée plutôt que dans les étages supérieurs, car la plupart sont disposés dans leurs accès à se précipiter. Leurs lits doivent être très solidement assujettis; s'ils sont dans une agitation telle qu'on ne puisse leur donner d'autre coucher que la paille, elle doit être bien choisie, préparée, dépouillée de tout ce qu'elle contient de dur, afin que son contact soit doux et inoffensif. On interdiera les allées et venues fréquentes. Si la vue des hommes les irrite, et seulement dans des cas très rares, on emploiera les ligatures, mais avec les plus grandes précautions, car les moyens de répression employés sans ménagement, augmentent et même font naître la fureur au lieu de l'apaiser. — Vidare gifvas föreskrifter i dietetiskt hänseende, mot sömnlöshet, rörande de sjukas förhållande under konvalescens o. s. v.

Förteckningen öfver de antikens läkare, hvilka haft betydelse för läran om sinnessjukdomarna, skulle emellertid vara ofullständig, om ett namn sådant som GALENUS saknades. GALENUS representerade höjdpunkten af den grekiska skolans medicinska vetande, och näst efter HIPPOKRATES var han den störste af forntidens skriftställare. Han gjorde en nosologisk delning af sinnessjukdomarna i mani, melankoli, dementia (*ἄνοια*) och imbecillitet (*μώρωσις*), de båda sistnämnda af honom fogade till de förut antagna formerna. Imbecilliteten kunde naturligtvis ej fattas i den bemärkelse, som den nuvarande psykiatrin förlänar åt henne, utan innebar densamma endast en högre grad af dementia. Skillnaden mellan feberdelirier och psykos anses han hafva uppdragit.

ARETÆUS med sin naturtrogna, lifliga beskrifning af några sinnessjukdomsformer, SORANUS, CELIUS AURELIANUS med deras skarpa iakttagelser, deras humana, rationella behandlingsmetod bilda emellertid den egentliga afslutningen af antikens läkekonst af psykiatrisk innebörd.

Utan allt tvifvel hade antikens psykiatri vid den tidpunkt, då vi gå att förlora henne ur sikte, nått en hög fullkomning och tillvunnit sig värdigheten af vetenskap, för så vidt spörsmålet rör kännedomen om symptom, diagnos, prognos och behandling af sinnessjukdomarna. Ej minst beaktande förtjänar den sorgfällighet, af hvilken isynnerhet de terapeutiska synpunkterna präglades. Visserligen gjorde sig äfven då, liksom städes och allestädes i den fortskridande vetenskapens utveckling, meningsskiljaktigheter och olika skolor gällande. Emellertid hade alla dessa olika riktningar det gemensamt, att de uppbyros af *den* naturvetenskapliga grundåskådningen, att psykoserna voro *icke* dämonvälde, utan sjukdomar, att de voro att betrakta och behandla *ej* såsom följder och manifestationer af dämoniska inflytelser, utan såsom uttryck för sjukliga företeelser i den mänskliga organismen.

Den antika civilisationens dagar voro räknade. Ännu något århundrade kunde likväl den af äkta naturvetenskaplig och Hippokratisk anda burna utvecklingen af psykiatrin spåras, för att slutligen försvinna från skådebanan. Med goternas invasion i Rom och andra civilisations-centras undergång genom barbariska

horder följde ett allmänt förfall af hvarje slag af vetenskapligt lif; och härmed begynner den *andra perioden* i psykiatrins historia, perioden af fullständigt förfall, sträckande sig från början af medeltiden ända in i det 18:de århundradet.

Former af pseudovetenskap trädde fram och begynte utöfva inflytande på medicinskt vetande och praxis. Alkemi och astrologi och, än värre, teosofi och nekromanti äfvensom allehanda former af charlataneri började allestädes öfverflöda. Till fullständigande af mänsklighetens elände grepo landsplågor, pest och hungersnöd omkring sig på skilda ställen i världen, och antalet sinnessjuka tillväxte. De sinnessjuka ströfvade omkring eller jagades från ställe till ställe, och många af dem dukade under på vägen af vanvård och svält. Några af dem funno skydd i kloster, där de visserligen voro fria från förföljelse, men ej alltid från behandlingens stränghet, som åter hade börjat anses som ett nödvändigt led i mera exciterade fall. Föregående seklers upplysta tänkesätt i uppkomsten och behandlingen af mentala rubbningar dogo småningom bort efter 3:e århundradet. Vidskepelse och okunnighet hade blifvit allmänt förhärskande med hänsyn till uppfattningen af de sinnessjuka. Dessa betraktades öfverallt såsom öfvergifna af Gud eller besatta af djäfvulen och hans anhang. De sjukas symptom missuppfattades, deras uttalanden togos för erkännanden eller för uppsåtliga yttringar af ondska, och i enlighet därmed sattes de i fängelse eller i celler vid klostren, där de öfverantvordades åt präster. Sinnessjukdom uppträdde under epidemisk prägel, och tusenden af sjuka irrade hit och dit under oerhörda lidanden. Medeltiden var för psykiatri nära nog en enda mörk natt. En hel del hedniska sedvänjor och åskådningar rörande öfvernaturliga makters inflytande hade upptagits i de kristnas föreställningslif, om ock i modifierad form, så äfven tron på trolldom. Kyrkans lärare förkastade visserligen tron på trolldom såsom ogudaktig, men de voro fullkomligt öfvertygade om dess verklighet, och de förmenta utöfvorna af densamma förföljdes med en ifver utan like. Orsaken, hvarför kyrka och stat förforo med sådan stränghet mot magien i medeltiden, var fruktan ej blott för dämonerna, utan för verkligt brottsliga handlingar, präglade af den mest påtagliga vidskepelse, hvilka s. k. trollkarlar och häxor ibland

tillåto sig. Det fanns en tendens att på vissa personer värta ansvaret för förhandenvarande samhällsolyckor och att låta utvalda offer lida i förhållande till det onda, som af dem tänktes vålladt, och denna tendens kan spåras så långt tillbaka som hos egypterna, indierna, perserna, araberna, grekerna och romarna i deras tro på slaktoffer, häxeri o. d.

Den ovetenskapliga, af en öfvernaturlig prägel kännetecknade uppfattningen af sinnessjukdomarna under medeltiden blef hvad man kallat en dämonologisk och dämonopatisk uppfattning af dem, hvilken slutligen blef allena härskande, så att en kaotisk tro på häxor och dämoner blef det tongifvande ledmotivet på olika områden af offentligt och enskildt lif i det dåvarande Europas alla kulturstater. Uppfattningen i fråga gjorde sig med dominerande makt gällande i stat som kyrka, i de lärdes teorier lika väl som i folkets mun; hon sanktionerades till och med af statsstyrelser och parlament och erkändes af de högsta domstolarna såsom grundlag för den offentliga rätten, i synnerhet för tillämpningen af den kriminella ansvarigheten.

Detta den psykiatriska vetenskapens fullständiga undanträngande ur de europeiska kulturstaternas folkmedvetande är ett af de mest slående fakta i mänsklighetens kulturhistoria. Häri har man att söka orsaken till, att de sinnessjuka till det öfvervägande antalet under århundraden ej betraktades såsom sjuke, utan såsom besatta, förhäxade af elaka trollkarlar, att de ansågos ej blott utöfva, utan ock vidare utbreda djäfvulens verk, hvaraf följden var, att de, i stället för att komma under vederbörlig tillsyn och behandling, öfverantvordades till bestraffning. Häxor och trollkarlar hade ju förskrifvit sig åt djäfvulen genom att afsvärja döpelse och kristendom, och de hade gifvit sig i hans våld för tid och evighet emot att till ersättning hafva för-länats öfvernaturliga gåfvor af olika slag --- sådan var den förhärskande uppfattningen under tidsperioden i fråga. Till bekämpande af ett dylikt samhällsöndt voro ej de vanliga rättsprocedurerna till fyllest. Utomordentliga domstolar med vidsträckt befogenhet tillsattes, och det straff, som sväfvade öfver häxornas och trollkarlarnas hufvuden, var lifvets förlust (halshuggning, döden å bål o. d.). Det utrotningskrig, som under medeltiden sattes i scen mot häxorna, tog sig olika uttryck i olika land, om ock

resultatet i själfva verket blef detsamma. Vid några af medeltidens universitet, såsom i Toledo och Sevilla, upprättades till och med professurer i »svartkonst», alltså i vetenskapen, hur man kunde få bukt på andarna. I mer än ett hänseende beryktad är den af INNOCENTIUS VIII år 1448 utgifna bullan, som vanligen nämnes »Malleus maleficarum», d. v. s. häxhammaren, genom hvilken häxorna och allt häxeriet skulle utrotas. Den var egentligen författad af de tvänne kättarförföljarna INSTITOR och SPRENGER; men från att förfölja kättare till att gå på jakt efter häxor var det endast ett helt obetydligt steg. Denna påfvebulla, genom hvilken inkvisitorer erhöilo uppdraget att uppspåra och utrota häxorna, utgör grundlaget för den oerhörda andliga spökriddt, det system af djäfvulforskning och gudsförnekelse, af valpurgisnätter o. d., under hvilket hela Europa suckade minst ett par hundra år. Att vara misstänkt var ungefär detsamma som att vara anklagad och att vara anklagad i regeln liktydigt med att bli dömd, isynnerhet i lägsta instans. Frikännande var ytterst sällsynt. Under det att åtal för andra ting kunde hållas uppe långa tider, gick vägen till galgen, bålet o. d. så förfärligt hastigt, att mildrandet af dödsdomen ej sällan kom den dömda till hjälp först — efter döden. Erkännanden aflockades, och kunde de ej nås på frivillighetens väg, frampressades de förmedels en i fullständigt system satt tortyr, som i omänsklig-het ej har sin like.¹⁾ — Om man kan säga, att tortyrens rysligheter spelat en stor roll i tidsperiodens hela rättspraxis, har den likväl synbarligen användts i långt hårdare grad mot förmenta häxor än mot röfvare, tjuvar, mördare och andra liknande missdådare. Blotta misstanken att stå i förbund med djävulen eller dylikt var tillräcklig för anklagelse, och bevis därför presterades ej. Ingen gick säker i den allmänna upphetsningen.

Ehuru man kunnat tänka, att folk snart skulle komma till klarhet med, att påfvebullan var ett utslag af ondskefull förblindelse — dess tillämpning skedde, som det städse hette, till »Guds och hans namns stora förhäriligande» — fortfor denna bulla att

1) I den systematiska tortyren användes eldprovet, detsamma som tidigare kallats järnbörd, vattenprovet, viktprovet, nålprovet o. s. v. Se BANG, W.: Hexevæsen og Hexefølgelser. 1896 och LEHMANN, A: Overtro og Trolddom o. s. v. 1893—1896.

vara grundlag med hänsyn till häxprocesserna ej allenast i den katolska världen, utan äfven i lutherska och reformerta länder. Häxväsendet var som en epidemi, som ej höll sig till *ett* land, utan rasade öfverallt, delvis under samma former i olika länder, endast med de nyanser, som klimat, folkkarakter och andra förhållanden betingade.¹⁾

Det lider intet tvifvel, att ett stort antal af offren för häxförföljelserna varit behäftade med en eller annan form af sinnessjukdom, hvilken, ofta kommen till utveckling på basen af hysteri, epilepsi o. d., präglats af melankoliska eller melankolisk-paranoiska idéer med hypokondrisk färgning, därvid föreställningen att vara förhäxad, besatt af djäfvulen o. d. ingått såsom det mest i dagen trädande symptomet.²⁾ Att det kunde vara fråga om sjukdomstillstånd, därom hade man då ingen aning, och därför straffades individerna som de svåraste, samhällsfarligaste förbrytare. Medeltidens häxeri hade sin grund, därom är intet tvifvel, i rena inbillningar, fotade på tidens vidskepliga föreställningssätt. Med suggestionens makt rycktes massorna med, hvilka på grund af tidsandan befunno sig därför särskildt disponerade. — Jag har särskildt något utförligare uppehållet mig vid rörelsen i fråga, emedan äfven Sverige på sin tid lämnat sin kontingent till densamma, och föreställer jag mig, att några ord om häxprocesserna i vårt land, sedda i den gifna historiska bakgrunden, icke äro utan sitt intresse.³⁾

Häxbål hade i början af 1600-talet tändts flerstädes i Sverige, men det var likväl endast fråga om spridda fall. Det kan med

1) Huru många som aflifvats under ofvannämnda förhållanden, kan ej med någon större grad af tillförlitlighet uppges. VOLTAIRE har anslagit offren för häxförföljelserna till 100,000, en siffra, som utan tvifvel är allt för låg. BANG håller före, att i Europa sedan reformationens dagar flere millioner mistat lifvet som offer för den gröfsta vidskepelse.

2) KIRCHHOFF: Beziehungen des Dämonen- u. Hexenwesens etc. Allg. Zeitschrift f. Psychiatrie. Bd. 44. 1888.

SNELL: Ueber die Formen von Geistesstörung, welche Hexenprocesse veranlasst haben. Allg. Zeitschrift f. Psychiatrie. Bd. 50. 1894.

3) BANG, anf. arb.

KRÖNINGSSVÄRD, C. G.: Blåkulle-Färderna eller Handlingar om Trolldoms-Väsendet i Dalarne åren 1668—1673. Utg. 1845—1849.

SKARSTEDT, C. W.: Om hexprocesserna uti Sverige. Dansk Theolog. Tidskr. 1878.

bestämmdhet påstås, att epidemien i fråga här raserade intensivast på en tid, då den i Danmark och sydligare länder var i nedgående. Det var som om en hel panik gripit landet år 1668. Rörelsen varade en jämförelsevis kort tid, nämligen till 1678, men under denna tid rasade häxförföljelserna så mycket starkare. Början var att en präst i Elfdalen 1668 anmälde för biskopen i Västerås, att det i socknen uppehöll sig en piga, som för 8 år tillbaka hade kommit från Herjedalen, där hon lärt att förhäxa, och att hon hade bragt många barn till den onde. Året därefter blef prästen, till lön för sin tjänsteiver, förflyttad till ett bättre pastorat, samtidigt med att en kommission bestående af präster och jurister under ordförandeskap af landshöfding Creutz tillsattes att sammanträda vid Mora by. Efter loppet af 12 dagar var kommissionen färdig att avsluta sina undersökningar och förhandlingar, och på denna korta tid hann den att döma till döden 23 personer, af hvilka 15 genast afrättades vid Dalelfvens strand. 36 barn, om hvilka det hette, att häxorna fört dem till satan, piskades med ris, under det att ett par hundra sluppo undan med att 3 söndagar å rad stå i kyrkans vapenhus med ris i händerna, till afskräckande exempel. I rörelsens begynnelse var det i alla händelser mest barn, som spelade hufvudrollerna i denna svenska tragedi. Vanvettet grep omkring sig med stor hastighet, och år 1670 brändes 85 personer i Sverige. Följande år fingo 71 personer släppa till lifvet ensamt i Ångermanland. Epidemien utbredde sig söderut. Kvinnor och barn förmente sig resa skocktals till Blåkulla, och inkvisitions-kommissionen for i anledning därpå landet rundt som en annan och ännu värre landsplåga. Först då scenen förlagts till hufvudstaden, började efterhand det sunda förnuftet att göra sig gällande. Några episoder torde förtjäna särskildt omnämnande: I Sverige lyckades prästerskapet midt under den stora förföljelsen drifva igenom, att så kallade vakstugor upprättades, dit *de* skulle komma samman, som ansågo sig besatta eller förmenades så vara. Hvar och en med någorlunda sundt förstånd borde ju, tycker man, kunnat göra klart för sig, att en dylik vakstuga i själfva verket var en plantskola för hela den sjukliga rörelsen; hvad den ene ej funnit på, var det andra som visste. Det var på sätt och vis en inbördes undervisning. Laici

fingo ock snart ögonen öppna för metodens farliga sidor. Sålunda yttrade hökaren Henrik Abrahamson i Stockholm inför rätten, dit han stämts för det han vägrat att i sin tur upplåta lokal till vakstuga, att dessa vakstugor vore roten och upphovet till hela villfarelsen. — Åtskilliga af kommissionsmedlemmarna ansågo sig hafva sett satan lifslevande, och en af dem, en lektor i Hernösand, som sedan blef prost, hade i sådan grad smittats af alla i luften befintliga trolldomsbakterier, att han för kommissionen gaf en liflig skildring, huru han »farit genom luften norrut, tämligen högt öfver jorden, med fötterna framåt och med utsträckta armar». En af de i Stockholm anklagade häxorna tvekade ej att påstå, att hon farit till Blåkulla, ej som andra skickliga häxor på kvast-skaft, utan på en namngifven kaplans rygg. Af barnen, som förhördes angående deltagandet i häxresorna, voro några i så ung ålder, att de knappast kunde tala rent. Andra barn skildrade i lifliga färger blåkullafärderna och de i samband därmed stående vilda utsväfningarna. Ett och annat 12 å 14 års barn hade nått en sådan förmåga, att de påstodo sig kunna utpeka, hvem som var en häxa, och hvilka barn som deltog i blåkullafärderna. Dessa s. k. kloka barn, »wiisgossar», eftersöktes med ifver af kommissionen, som tog dem med från socken till socken för att utpeka häxorna, dem de kunde känna igen därpå, att de i pannan hade en röd fläck, som ingen annan kunde se, och då — ve den olyckliga!

En fogde klagar 1668 på följande vis: »Med det trollpacket i Elfdalen är jag alldeles rådlös; fast de sitta i bojer, handklofvar, kistan, och stark vakt om dem hålles, likväl fara de bort till Blåkulla på kyrkoherdens kor, fördärfva länsmans och annat godt folks boskap» o. s. v. — Protokoll omtala, att somliga dömde å afrättsplatsen förklarar sig ej vilja vidblifva sin förra bekännelse om blåkullafärder och dylikt, men att de likväl »*efter mycket besvär af hela prästerskapet* omsider stodo vid sin bekännelse och sig frivilleligen under döden gåfvo».

Den store läkaren och vetenskapsmannen URBAN HJÄRNE tillkommer väsentligen förtjänsten, att trolldomsprocesserna upphörde efter 1677. Såsom medlem af en häxerikommission förklarade han, i strid mot alla de öfriga medlemmarna, att samtliga anklagelser för trolldom voro grundade på enfald, själfbedrägeri

eller illvilja, och genom den af HJÄRNE genomdrifna noggranna undersökningen af anklagelserna mot två kvinnor ådagalades deras oskuld — dock först sedan de aflifvats.¹⁾

Den stora, århundraden omfattande lucka, af hvilken vi sett den psykiatriska vetenskapens utveckling afbruten, finna vi sålunda utfylld genom utvecklingen af dämonologiska pseudovetenskaper, trolldom, alkemi, astrologi, och isynnerhet af de beryktade häxprocesserna. Denna nya kult af dämonologisk metafysik hade inkräktat på nästan alla vetenskapsområden. Af dess skarpaste konsekvenser drabbades likväl de sinnessjuke. Det kan ej undgå att väcka förvåning, att den häftigaste förföljelsen mot dem sammanfaller med den mäktiga och djupa rörelse, som bär namnet renässansen, och med den religiösa reformation, för hvilken LUTHER och CALVIN gått i spetsen.

Öfvergången från den dämonologiska uppfattningen af psykopatiska tillstånd till nu gängse naturvetenskapliga har kunnat ske endast så småningom och så att säga steg för steg. Det har därtill behöfts tvänne århundraden, nämligen från midten af 16:e århundradet ända in i den andra hälften af det 18:e. Det har fordrats ifriga bemödanden och kraftiga inlägg från ett flertal orädda förkämpar för frihet, rätt och sanning att leda uppfattningen in på nya banor. Bland alla det 16:e århundradets skriftställare tillkommer särskildt WEYER eller WIERUS en synnerligen framskjuten plats. WEYER höjde modig sin stämma för, att man måtte skona häxornas oskyldiga blod. Han vände sig till kejsare och rike och vederlade fabeln om de s. k. varulffvarna. I sitt arbete »De præstigiis dæmonum» (1563) ådagalade

---

1) Häxprocessernas historia plägar anges omfatta tiden 1275—1792, då den sista officiela domen öfver häxor på germansk mark utfördes (i Glarus i Schweiz), i det tjänsteflickan Anna Goldi halshöggs, beskylld för att ha förhäxat sin husbondes barn, så att dessa kräktes upp nålar och tegelstensbitar. Ännu så sent som 1879 blef en bondhustru i guvernementet Novgorod lefvande bränd på grund af misstanke för häxeri. I Mexiko och andra transatlantiska katolska länder blomstra fortfarande ej allenast häxförföljelser, utan äfven häxprocesser, ledda af den andliga och världsliga öfverheten; år 1874 blefvo på grund af domfäst beslut tvänne personer, mor och son, lefvande brända för trolldom. — Äfven i länder, där häxprocesser ej mera förekomma, är därför ej häxväsendet slut; det glöder ännu i skrocket som elden under askan.

han, att det stora flertalet för häxeri och troldom åtalade och dömda varit melankoliska, sinnessjuka eller hysteriska personer; han framställde vidare en förklaring öfver hallucinationerna och anförde, att häxsalvorna vore narkotiska medel, som framkallade sinnesvillor. — WEYERS skrift framkallade ett oerhördt uppseende och vann snart en mycket stor utbredning och uppmärksamhet. Den var emellertid närmast af lokal verkan, och förnyade maningsrop voro därför af nöden till omstämmande af den allmänna meningen. Sådana uteblefvo ej heller, och så småningom gjorde sig sundare idéer åter gällande. Samtidigt med hela denna strid för rätt och sant och under de närmast därpå följande åren inträffade GALILEIS, KEPPLERS och andra stora astronomiska och fysiska upptäckter, hvilka i hög grad bidro att öppna blicken för, att hvad som sker i världen försiggår efter bestämda lagar och ej efter dämoners och häxors nycker. Af författare af större betydhet för sinnessjukdomarna under öfvergångstiden nämner jag PROSPER ALPINUS, semiotikens fader, hvilken lämnat en förträfflig skildring af melankolin, PLATER, den förste som försökte sig på en klassifikation af sinnessjukdomarna, SENNERT, en för sin tid framstående psykiatrisk författare, gående mera i psykologisk riktning, THOMAS WILLIS, som bemödade sig att gifva sinnessjukdomarna en anatomisk basis, m. fl.¹⁾ Det var emellertid, såsom ofvan sagts, först mot slutet af det 18:e århundradet som för psykiatrin upprann en fruktbar utbildning i human och vetenskaplig anda. Det 18:e århundradet, isynnerhet i dess första två tredjedelar, har varit de medicinska systemens gyllene tidsålder. Uppställandet af hypoteser befordrade vetenskapen; därigenom öfvades den vetenskapliga skarpblicken, på samma gång som bekämpandet af teorier bragte nya sakförhållanden i ljuset. Hvad psykiatrin beträffar, se vi vid denna tidpunkt fröet till den teori spira upp, hvilken fått sitt uttryck i den *tyska psykologiska skolan*, äfven kallad den psykiska skolan. Representerad af framstående individer hafva dess verkningar försports vida omkring. Utgångspunkten för denna skola blef STAHLs spiritualistiska teori. STAHL (1660—1734), i sin uppfattning af sinnessjukdom i hög grad påverkad af meta-

1) Jfr CALMEIL: De la folie considérée sous le point de vue pathologique, philosophique, historique etc. 1845.

fysiska och religionsfilosofiska spörsmål, framhöll organismens underbara harmoni och sökte dess enhet i själen. Själens härskade öfver kroppen och dess organ, åt hvilka den gifvit upphofvet, återställde harmonien, då den naturliga jämvikten brutits, och återförde systemet till normalt tillstånd. Men då naturens syfte alltid vore godt, hvarpå berodde det, att resultatet ofta vore så jämmerligt? På synden, svarade STAHL. Sedan man nu antagit det moraliskt onda vara upphof till fysiskt ondt, så var det helt naturligt att dit räkna äfven intelligensrubbingarna. Ty om synden kunde gifva upphof till feber o. d., så kunde den med så mycket större skäl alstra sinnessjukdom, som vore en själens sjukdom i egentlig mening.¹⁾ LANGERMANN och dennes elev IDELER utarbetade fullständigt i sina publikationer öfver sinnessjukdomarna nyss anförda teorier och blefvo grundläggarna af den psykologiska skolan, som räknade många framstående anhängare. Dess mest betydande representant var HEINROTH (1773—1843), professor i Leipzig, som med entusiasm häfdade den moralteologiska uppfattningen af sinnessjukdom med fullständigt ignorerande af heriditetens etiologiska inflytande.

HEINROTH förvärfvade många beundrare och utbildade talrika lärjungar. Emellertid lät oppositionen ej länge vänta på sig, och den framträdde kraftigt från Bonner-professorn NASSE († 1851), som under gemensam fana förenade dem, hvilka representerade den s. k. *somatiska skolan*, och af hvilka FRIEDREICH, VERING och AMELUNG förtjäna ett omnämmande. I diametral motsats till den spiritualistiska teorien förfäktade somatikerna den ståndpunkten, att sinnessjukdom vore uttryck för kroppsliga rubbningar. Den kraftigaste förkämpen för de somatiska doktrinerna var JACOBI († 1858), hvilken i sin ifver att söka efter organlesioner ej i sinnessjukdom såg annat än ett sjukligt fenomen af sympatisk natur, hvars orsak borde sökas i rubbning af ett eller annat aflägsset organ. Han fränkände de psykiska sjukdomarna deras själfständighet såsom hjärnsjukdomar, och med denna sin uppfattning gaf han en kraftig impuls till upprätthållandet af hvad man kallat psykoser af sympatisk natur, en åskådning²⁾, som länge

1) LASÈGUE, CH., et MOREL, AUG.: Etudes historiques sur l'aliénation mentale. Annales médico-psychologiques. Bd. 3. 1844.

2) Denna åskådning hade redan tidigare förefunnits men vann genom JACOBI nytt stöd.

bibehöll sig inom vetenskapen, men som omsider fått försvinna inför en mera rationell syn på tingen.

Till den somatiska skolan böra äfven räknas SCHROEDER VAN DER KOLK och GRIESINGER, hvilken sistnämnde genom sin klassiska handbok i psykiatri utöfvat ett bestående inflytande. Särskildt har GRIESINGER bragt psykiatrin i närmare samband med den exakta medicinen, och han har fört psykosernas patogenes åter till säkrare grundlag.

Ungefär samtidigt med att den psykologiska skolans grundsatser bröto sig fram i Tyskland, framträdde i Frankrike tvänne män, hvilkas namn i psykiatrins historia lysa med ovanskelig glans: PINEL och ESQUIROL. PINELS (1745—1826) stora betydelse ligger väsentligen i hans omstämmande inflytande med afseende å behandlingen af de sinnessjuka, hvilken förut, i öfverensstämmelse med gängse fördomar från gångna tider, präglades af brutalitet mot och djup motvilja för de sjuka. Man har om PINEL sagt, att han befriade de sjuka från kedjorna, och hans förtjänst härutinnan kan ej skattas nog högt; men man glömmmer vanligen, att han gjort dem en ej mindre betydande tjänst genom att bekämpa de till öfverdrift använda åderlåtningarna och de sjukas hysande i förpestade kyffen.¹⁾ PINEL förmådde häfva denna barbariska behandling, och det skall städe räknas honom till ära och förtjänst att härutinnan hafva åvägabragt en djup och genomgripande omhvälfning. PINEL har genom högsinnadt initiativ och ihärdig vilja åstadkommit, hvad flere sekel förgäfvades hade eftersträfvat, nämligen den sinnessjukas återupprättande och hans höjande till värdigheten af sjuk. — Samtidigt med PINELS ansträngningar i nyss berörda syfte förekommo liknande rörelser annorstädes, satta i scen af CHIARUGGI, WILLIAM TUKE m. fl.

1) I Paris t. ex. indelade man de sinnessjuka i 2 kategorier, de botlige och de obotlige. De förstnämnde fördes till Hôtel-Dieu, där de omedelbart underkastades alledeles särskilda åtgärder; de behandlades med tvångsbad och tvångsduscher, med purgativa och antispasmodica, underkastades ymniga åderlåtningar, de höllos fixerade i sängarna i tvungen orörlighet. Efter en två månaders dylik behandling föllo de sjuka i en djup stupor eller i en obotlig demens, och sedan fördelades de till Bicêtre, La Salpêtrière m. fl. ställen. Jfr. ESQUIROL: *Maladies mentales*, 1838, och CULLERRE: *Traité pratique des maladies mentales*. 1890.

Var PINEL reformator med afseende på behandlingen af de sinnessjuke och uppfattningen af deras moraliska värde, så blef ESQUIROLS (1772—1840) betydelse i en annan riktning ej mindre. Såsom filantrop och reformator fullföljde han PINELS verk, men hans väsentliga storhet kom likväl att ligga isynnerhet i den kliniska observationen och i den konstnärliga framställningen af sinnessjukdomarnas hufvudformer, i den noggranna bearbetningen af stora statistiska spørsmål, hvarigenom ESQUIROLS arbete¹⁾, af hvilket vissa delar kunna kallas klassiska, fått ett bestående värde. Utom det att han afskilde idioti från demens, är han skaparen af monomanien — la monomanie — med dess olika varieteter, hvilka under en följd af år bibehöllo sitt vunna burkskap af kliniska former och som sådana tilldrogo sig stor uppmärksamhet, för att sedermera, efter det en vidgad erfarenhet blottat den ensidighet, som låg till grund för detta deras uppställande, aflysas såsom själfständiga former och sedermera anvisas en i nosologiskt hänseende mera berättigad plats, nämligen såsom i skilda psykosformer understundom förekommande symptomkomplexer. — ESQUIROLS framträdande har varit af mycket stor betydelse. Genom sina skrifter kan han sägas vara grundläggaren af den moderna psykiatrin, och såsom lärare har han danat och utbildat en skara framstående elever, hvilka riktade vetenskapen med den ena upptäckten efter den andra, så att läran om sinnessjukdomarna aldrig förr inom lika kort tid gjort så betydande framsteg.

Det anatomiska studiet började bedrifvas i psykiatrins tjänst, ett sakförhållande af så mycket större vikt, som man förut nästan helt och hållet fränkämt psykoserna materielt underlag. Och under inflytandet häraf ser man det nittonde seklets måhända största vetenskapliga tilldragelse på det psykiatriska området bryta sig fram: jag syftar på upptäckten af den progressiva paralyzen, 1822—26, med hvilken upptäckt namnen BAYLE, DELAYE, FOVILLE père och CALMEIL äro oskiljaktigt förbundna. — I raden af namnkunniga författare från en något senare tid möta oss namnen TRÉLAT, FALRET far och son, MARCÉ, BAILLARGER, LASÈGUE, MOREL m. fl. MOREL tillkommer förtjänsten att först hafva påvisat den afgörande roll, som herediteten och degenerationen spela i nerv- och sinnessjukdomarnas genes.

1) ESQUIROL: Maladies mentales. 1838.

Med inträdet af den tidpunkt, som bildar psykiatrins nydaningsperiod — en tidpunkt som kännetecknas af ett återupplifvande af en naturvetenskaplig uppfattning af sinnessjukdomarna och väl närmast till tiden sammanfaller med PINELS och ESQUIROLS betydelsefulla framträdande — har helt naturligt krafvet på en sinnessjukdomarnas kurativa behandling måst göra sig gällande. Därvid lät man sig angeläget vara att inrätta särskilda anstalter för sådana sjuke, som ansågos kunna till helsan återställas, vare sig dylika anstalter inrättades i redan befintliga byggnader eller nybyggdes. Såsom representanter för denna, från förra århundradet stammande riktning möta oss, utom de nyss nämnda, namnen LANGERMANN, CULLEN, BATHIE, HASLAM, CRICHTON, CHIARUGGI m. fl. Den fortsatta utvecklingen af systemet i fråga — särskilda anstalter för botliga fall — led emellertid redan efter få decenniers förlopp afbräck på grund af administrativa hänsyn och ersattes af ett annat system, som under gemensam administration förenade särskilda lokaler för botliga och andra lokaler för de obotliga sjuke. Enär det planmässiga afskiljandet af de båda kategorierna i fråga allt mindre kunnat genomföras, har en förskjutning ytterligare skett, och därmed stå vi inför de s. k. blandade anstalterna, hvilka inom sig hysa såväl akuta som kroniska former af sinnessjukdomar, de senare dock väsentligen öfvervägande till antalet.

Allt sedan CONOLLY'S »no-restraint» blef lösen för behandlingen af de sinnessjuke, har densamma under detta af djupaste humanitet burna fältrop fått allt större prägel af frihet. Ett uttryck härför är ock tillämpningen af »open-door» systemet i den största möjliga utsträckning, äfvensom isynnerhet den för närvarande i allt större och större omfattning utomlands använda familjevården (familiale Irrenpflege)¹⁾ och vården i åkerbrukskolonier²⁾.

* * *

1) Man plägar tala om

a) familjevård utan anslutning till någon i närheten befintlig anstalt; denna vårdform är vanlig i Skottland;

b) familjevård af sjuke på utvalda områden i anslutning till en för undantagsfall afsedd anstalt. Denna vårdform förekommer i Belgien (Gheel och Lierneux), i Frankrike (Dun-sur-Auron), i Sachsen (Ilten);

c) familjevård i anslutning till den vanliga anstaltsbehandlingen; tillämpning häraf finner man i Uchtsprunge och Herzberge.

2) Exempel härpå erbjuda Clermont i Frankrike och Colditz i Tyskland.

I korta drag har jag i det föregående sökt teckna några af de viktigare epokerna i psykiatrins utveckling under skilda tider. En dylik återblick bör framför allt mana till känsla af vördnad för föregångsmännen. Det är nämligen genom ett noggrant studium af ämnets svårigheter, ställda i belysning af historien, som man rätt kan uppskatta värdet af deras mödor och betydelsen af deras verksamhet, hvilkas resultat lämnats oss i arf.

Mera än någon annan gren af medicinen har psykopatologien under sin utveckling hämmats af felaktigheter i metodiken, hvilka varit på samma gång felaktigheter i lärobyggnaden. Är det att undra på, att studiet af »själs»sjukdomarne, såsom de förr kallats, påverkats af det föreställningssätt, som en konventionel metafysik gjort gällande med afseende på »själens» natur? Den fräjdade författaren till *Novum organon*, BACO, har ock sagt, att den sanning, som människan helst mottager, är den som hon önskar.

Vända vi nu vår uppmärksamhet från det gångna till den nutida psykiatrin såsom vetenskaplig disciplin, hafva vi att såsom en af de största eröfringarna, vunna steg för steg under det närmast gångna seklet, framhålla den definitiva frigörelsen från metafysiska spekulationer af de studier, som angå sinner-sjukdomarna. Psykiatrin är en erfarenhetsvetenskap och arbetar såsom sådan enligt samma metoder som öfriga medicinska fack. För klinikern hafva de abnormala psykiska fenomenen intresse, för så vidt han i dem kan finna ett uttryck för ett sjukligt tillstånd i hjärnan. Äfven de högsta medvetenhetsverksamheter representeras nämligen af motsvarande hjärnfunktioner, och betingelsen för ett sundt medvetenhetslif är en frisk hjärna. Den kliniska metoden förläna åt hvarje fenomen den betydelse, som tillkommer detsamma med hänsyn till fenomenets utveckling. Den skildrar ej längre såsom skilda sjukdomar de olika faserna i en psykos, utan söker omfatta allt i ett sammanhang; den förmedlar det successiva sambandet alltifrån orsaksmomenten ända till psykosens afslutning på sådant sätt, att diagnosen i sig innebär äfven de prognostiska synpunkterna.

Det ofvannämnda frigörelsearbetet har mäktigt befordrats af teknikens framsteg, och härvid syftar jag lika mycket på fulländningen i den kliniska och experimentella tekniken som

i den histologiska. Med rätta kan det sägas, att den dag, då HANNOVER för 60 år sedan kom på tanken att i kromsyra härda ett stycke nerv-väfnad för att därpå sedan förfärdiga snitt med tillämpning af STILLINGS genialiska metod, den dagen har varit af större betydelse för hjärnpatologien, än hvad som skulle kunnat åstadkommas genom en PLATOS snille, en CARTESIUS' och LEIBNIZ' sinnrika spekulationer. Också är det stäldt utom hvarje tvifvel, att den histo-patologiska forskningen med dess utvecklade tekniska finesser, äfven af psykiatrici med framgång bedrifven och ställd äfven i den kliniska psykiatriens tjänst, bidragit att belysa månet dunkelt spörsmål, liksom öck därigenom antalet af s. k. funktionella psykoser redan reducerats.¹⁾

Psykiatrin har äfven den experimentela forskningen att tacka för viktiga uppslag, och härvid syftar jag närmast på de senare årens efter objektiv metod gjorda undersökningar å det psykofysiska området, genom hvilka det blifvit möjligt att djupare lära känna vissa primordiala fenomen, de olika sinnesintrycken för att taga ett exempel.²⁾

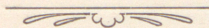
Psykiatrin har i sin uppfattning af vissa patologiska tillstånd äfven rönt inflytande af de senare årens landvinningar inom den invärtes medicinen, särskildt på bakteriologins område, och läran om infektionens resp. intoxicationens och autointoxikationens betydelse för uppkomsten af psykoser³⁾ i vissa fall kan numera anses stadgad, äfven om protester från ett och annat håll fortfarande höjas. Men hvarför är det endast under vissa förhållanden som de infektiösa och toxiska agenterna föra psykoser i släptåg? Därtill fordras en preparerad jordmån, en predisposition, ty utan antagande af en dylik skulle man ej kunna förklara, hvarför af det betydande antalet med uremi, kancer, syfilis, tuberkulos och andra infektionssjukdomar m. m. behäftade individer endast ett helt ringa antal drabbas af psy-

1) Jfr. BINSWANGER u. BERGER: Zur Klinik u. patholog. Anatomie der postinfectiösen u. Intoxicationspsychosen. Archiv f. Psychiatrie. Bd. 34. 1901, äfvensom uppsatser angående delirium acutum i de senaste årgångarna af Rivista sperimentale di Freniatria m. m.

2) Jfr. arbeten af RIBOT, KRÄPELIN o. a.

3) NERANDER: Om betydelsen af infektiösa och toxiska inflytelser för uppkomsten af psykoser. Upsala Läkaref:s förh. Bd. I. 1895—96.

koser. Ett djupare inträngande i dessa och hithörande spörsmål hörer framtiden till, och deras lösning, i den mån den kan äga rum, innebär lösningen af ett socialt problem af största betydelse för stat och familj, nämligen genomförandet i högsta möjliga grad af profylaktiska åtgärder. Ett liknande syfte af social innebörd ligger ock till grund för samarbetet mellan psykiatrin och den unga, kriminalantropologi benämnda vetenskap, som spirat upp under inflytandet af LOMBROSOS i hög grad eggande, om ock med afseende å vissa hypoteser ifrigt bekämpade författareverksamhet, ett samarbete som afser ett fastställande af grundlinierna för en psykisk-antropologisk hygien och för dennas behöriga tillämpning.

(Ur: Upsala Läkareförenings Förhandlingar Bd. VII, häft. 1, 1901.)
